

Algunes dades sobre l'exploració del bosc de Sant Joan de l'Erm al segle XVI

Introducció

Els boscos pirinencs han sigut durant segles una de les grans fonts de proveïment de fusta de qualitat per als indrets de la plana o de la costa on aquesta era més escassa, i també per a la construcció naval. Aquest darrer aspecte, conegut i estudiat en referència al segle XVIII,¹ també el trobem clarament documentat al segle XVI. El trasllat d'aquesta fusta es feia a través de l'aigua dels rius, utilitzant el corrent per al seu desplaçament en forma de raïs. En aquest text presentarem un conjunt de dades, en la seva major part inèdites, referents a l'exploració del bosc de Sant Joan de l'Erm, amb l'objectiu de proporcionar fusta per a la construcció de vaixells de la monarquia, durant el segle XVI. No es tracta de cap estudi exhaustiu, però sí que pretén posar sota el focus el potencial d'aquest indret per a l'exploració forestal, a fi que altres treballs puguin aprofundir sobre aquest aspecte. Tot i que ens centrarem en el darrer quart del segle, apuntem que ja anteriorment la fusta pirinenca era coneguda, explotada i transportada amb aquestes mateixes finalitats.² En tot cas, en aquest text tindrem especialment en compte les notícies de què disposem sobre l'exploració del bosc de Sant Joan els anys 1575-1576, 1587-1588, 1592 i 1599, amb algunes altres mencions soltes que hi tenen relació, procedents sobretot –però no només– dels arxius municipals de Puigcerdà³ i de la Seu d'Urgell.⁴

Per entendre la importància d'aquesta àrea per a l'exploració forestal, hem de tenir en compte diversos aspectes. Per una banda, la seva orografia, amb vessants obagues encarades cap al nord, a una notable alçada, des del cap de les serres fins als rius que conformen la vall de la Ribalera, així com la llunyania respecte als grans nuclis de població (aspecte que feia més

Lluís Obiols i Perearnau, historiador i arxiver, President de l'IECAU

Vall de la Ribalera des de Sant Joan de l'Erm. Foto: Lluís Obiols i Perearnau

complexa l'exploració intensiva del bosc), permetia l'existència d'arbres d'una dimensió destacable i de gran qualitat. Per altra banda, la seva situació a cavall de les conques del Segre i del Noguera Pallaresa feia relativament senzilla la seva extracció fins als rius, on podia ser enraïada i transportada per la força de l'aigua.⁵ Finalment, el fet que el Vescomtat de Castellbò fos, de forma definitiva a partir de 1548, de titularitat reial, segurament en feia més senzilla l'exploració per part de la Corona per destinar la fusta a satisfer les seves pròpies necessitats –la construcció naval, com hem apuntat.⁶

Però l'extracció i transport de la fusta des dels boscos fins als llocs on s'havia de consumir sempre ha representat un problema afegit per a la seva explotació. Ja l'any 1492 els Cònsols de la Seu d'Urgell s'havien posat d'acord amb el Bisbe i els Canonges per "fer camí de la fusta", i es disposava "que's face prest lo camí, que com més stà, més és dany de la ciutat".⁷ Unes dècades més endavant, en un contracte sense data de la primera meitat del segle XVI, s'acordava el trasllat de 150 peces de fusta ("sinquanta peces de quadrats grossos e cent peces de files") entre el bosc de Montaner i el pati de Sant Joan de la vila de Castellbò. Per proximitat, suposem que fa referència al Pla Muntaner, vora el port del Cantó. Veiem més complicat que es tracti del coll de Montaner, entre Os de Civís i Sispony, i encara més que faci referència a Prat Montaner, entre les valls de Cabó i Hortonedà, vora el cap de Boumort, tot i que en tots aquests llocs s'hi troba fusta de bona qualitat. El fuster que ja havia tallat aquestes peces, Antoni Vaynac, veí de la vila, es comprometia a traslladar-les en el termini d'un any, mentre que el jurista Pere Tragó, també veí de Castellbò, li pagaria a canvi 25 lliures i, un cop portada la fusta, "un ducat d'or de bona streva". Entre altres acords, es disposava "que ni per foradar ni per adobar camins ni per deguna altra cosa lo dit micer Pere Tragó no y hage en res ajudar ni contribuir".⁸

Les explotacions del darrer quart del segle XVI

El setembre de 1575 els Cònsols de Puigcerdà rebien un enviat del Virrei amb una carta, en la qual els informava que "per la necessitat que sa magestat té de fer la carretera per a traure los arbres y entenes del bosc de sanct Joan del Herm, en lo vescomtat de Castellbò, enbiam aquí lo portador d'esta, la qual és persona de confiansa, per a que vosaltres lo acomodeu de deu ho dotze parells de bous ab los adressos que seran menester y convindran per aqueix effecte". Els Cònsols van acordar col·laborar en la petició sempre que es fes extensiva també a la resta de la terra de Cerdanya, "qui són pagesos y tenen bous", i també a la sotsvegueria de Baridà i Bellver, que "no han contribuït com nosaltres "a les fustes de Salvanera".⁹ Més enllà de l'escassetat de bous de la vila de Puigcerdà, on hi havia pocs pagesos segons els Cònsols, aquesta reacció no deixa de ser un exemple més de la permanent oposició entre la vila i la terra de Cerdanya, expressada al llarg del temps en tensions i conflictes constants.¹⁰ Per altra banda, la referència a les fustes de Salvanera entenem que es refereix a l'exploració del bosc homònim a Vinçà, al límit entre el Conflent i el Rosselló. L'any 1570 el Virrei ja havia demanat als Cònsols de Puigcerdà 25 parells de bous "para fer tallar y traure del bosch de Salvanera alguna quantitat de arbres y entenes para servey de sa magestat", tot especificant que "ja altres voltes són stats servint a sa magestat per a semblant effecte" en el mateix indret.¹¹

Arribat el maig de l'any 1576, les gestions (i les excuses) es van intensificar. Els enviats de les autoritats es van personar llavors a Bellver, on van exigir als Cònsols l'aportació de sis parells de bous. La resposta dels Cònsols, però, va ser que "no poden cumplir al dit número demanat, per no tenir tants bous ni aptes per tirar a cap, com se farà entendre a sa señoria il·lustríssima, y axí bé lo dit porter se'n pot informar, perquè los pochos mateixos bous són en la ballia no tiran sinó a coll y no a cap, perquè la ballia és terra fragosa y muntanyosa, y no se tira a cap sinó a coll".¹² A finals de mes, a Puigcerdà també es rebia la mateixa ordre, "demanant dotze parells de bous de Puigcerdà y Cerdanya per a ajudar a traure los arbres de la fàbrica de Sant Joan del Herm per a les galeres de sa magestat".¹³ Uns dies més tard, el 8 de juny, s'havia aconseguit rebaixar la quantitat i que "dóne la vila dos parells de bous, y los síndichs de Cerdanya quatre parells, y la ballia de Bellver y sotsvegueria de Baridà altres sis parells".¹⁴ Després d'altres gestions i conflictes, a les darreries de juny els Cònsols de Puigcerdà acordaven aportar els dos parells de bous demanats.¹⁵ En paral·lel, a la Seu d'Urgell també es va rebre la mateixa petició, i es va acordar accedir-hi, ja que s'especificava que les despeses correrien a càrrec de la monarquia, "pagant-los los jornals conforme acostumen de pagar".¹⁶ La fusta, efectivament, es deuria extreure i portar a Barcelona, ja que "don Hernando de Toledo lloà el 1578 la qualitat de la fusta de quaranta arbres i altres tantes antenes portades des dels boscos del Vescomtat de Castellbò com "la mejor cosa que aquí se ha visto jamás".¹⁷

Però tallar fusta a Sant Joan de l'Erm i portar-la fins a Barcelona implicava, primerament, fer-la arribar vora el riu, per on podria ser trasladada. Ja hem vist com el setembre de 1575 la primera petició als Cònsols de Puigcerdà es feia explícitament per "fer la carretera per a traure los arbres", no pas (o no només) per a extreure'ls del bosc a ròssec. I efectivament, tenim constància de la construcció d'aquesta carretera. Sabem que arribava vora Segre a prop d'Adrall, ja que dos anys més tard es denunciaven els danys que havia causat el seu pas per les vinyes d'alguns particulars del poble: "És veritat que bé ha dos anys que en lo lloch de Adrall arribaren un comissari de sa magestat juntament ab alguns pedrapiqués, y feren una gran carretera en la qual podie passar molt bé un parell de bous carregats, y la qual té sis passos de ample, que jo la he midada, la qual carretera feren comensar en una vinya de dit Jaume Joan Solans, al cap de la vinya, y al través dels seps que y eren plantats, y prengueren també altra vinya de dita Joana Rodona y després de la vinya de dita Rodona altra vinya de dit Jaume Joan Solans, y dites vinyes han preses al través y han arrencats tots los mallols y seps de dites vinyes, de modo y manera que los bous y bestiar carregat pogués passar a plaher y poguessen fer ab dita carretera gran dressera de camí per traure les fustes del bosch de Sant Joan de l'Erm per les galeres de sa magestat, y fins vuy dites carreteres stan de la matexa manera, que y ha bé dits dos anys, com ting dit, que

Avet al bosc de Sant Joan de l'Erm.
Foto: Lluís Obiols i Perearnau

los amos ne patexen dany per aver arrencats tots los seps a hont està feta dita carretera". Un altre testimoni especificava que "se n'han portades moltes fustes de dit bosch per dita carretera".¹⁸

Podríem pensar que aquesta "carretera" en realitat havia estat feta per arrossegar els arbres, però tenim constància clarament que era un camí per on passaven carros. Ho sabem perquè el 1591, en unes declaracions judicials sobre bandolers, s'especifica que un ferrer "havia robats claus y altra farramenta de les carrettes que havien fetes per a tirar la fusta del rey", i se li havien trobat "dos o tres llaunes de ferro llargues, ço és, de aquelles llaunes que acostumen de posar a les rodes de les carrettes, y també y havia claus grossos y altra farramenta, que no poria dir jo si ere de carro o no sinó les dites llaunes, les quals sé bé jo que eren de carro y havien ja servit, y és veritat que per tota esta terra no sé jo altres carros sinó los del rey y dos que'n solia tenir lo Capítol de Urgell, y hu que'n té en Andreu Ortodó (...) y los del rey solien estar en una llau costa la Creu de la Parròchia, y jo'ls hi he vists dos vegades, la una me apar estaven sensers, y l'altra volta n'í viu hu tot desmarchat".¹⁹

En tot cas, sabem que les persones implicades en aquest tema feien valdre la seva dedicació en l'extracció de fusta per les galeres quan demanaven compensacions pels seus serveis prestats. Així ho va fer el Governador del Vescomtat de Castellbò Alemany de Tragó, fill de la vila, de qui sabem que "havia assessorat per a traçar els "carrils" en els boscos dels Vescomtat de Castellbò, dels quals es treia fusta que es portava a les Drassanes reials de Barcelona per a la construcció de galeres",²⁰ i també el capità Jeroni de Vilanova, que exposava que "el Maestre de Montesa, siendo virrey de aquél Principado, le ordenó fuesse a los bosques a baxar entenas y otras maderas para la fábrica de las galeras, lo qual hizo siempre con grande costa suya".²¹

El control de l'explotació dels boscos durant aquells anys no era senzill: ja el 1578 el Virrei es lamentava de "la tala a Castellbò de grans quantitats de fusta per tal de fer "arcos de botes",²² i el 1583 es va generar un conflicte amb els Cònsols de la Seu d'Urgell, que havien tallat fusta al Vescomtat per a construir els corredors de la muralla de la ciutat, "y que per a dit effecte havíeu obtenguda llicència per a tallar y traure dita fusta, y que dita llicència vos havia donada de paraula lo governador de dit bescomptat".²³ Suposem que la llunyania geogràfica de les institucions reials, la pervivència d'usos tradicionals del bosc i, com en aquest darrer cas, els contactes i coneixences personals, deuriem fer certament complicat mantenir estrictament el control de qui aprofitava la riquesa forestal d'aquest territori.

En tot cas, pocs anys més tard assistim a un nou episodi d'explotació del bosc per a la construcció naval promoguda per la monarquia. El 1587 el Virrei enviava comissaris a diferents indrets del Principat i Comtats "per a fer embargar, aportar y carregar llenyam y fusta, ferro e (lavis?) o pega, alquitrà, stopa y altres qualsevol coses que són menester per la fàbrica de las galeras que de present, per orde de y manament de sa magestat se fabriquen en la dresana de la present ciutat, y també que embargue o faça embargar carretas, barcas y bous, bèstias de càrrega, per a fer aportar y navegar dita fusta per la fàbrica de dites galeras (...)."²⁴ Aquesta disposició era de caràcter general, però justament

a partir de l'any següent ja tornem a trobar informació específicament sobre Sant Joan de l'Erm.

Efectivament, el mes de març de 1588 el Virrei escrivia als Cònsols de la Seu d'Urgell exposant-los les instruccions que tenia el governador del Vescomtat de Castellbò, Felip de Queralt, per "fer tallar y serrar alguns arbres, entenes y altra fusta necessària per a la fàbrica de les galeres que sa magestat mana fer en la present ciutat", per la qual cosa demanava que "assistiau i presteu tot consell, favor y ajuda, conforme que per ell o per part sua vos serà dit y demanat, per a que sia provehít de la gent per en açò necessària, y de bous, carros, mules y altres bèsties de càrrega, a la qual gent se pagarà los jornals que per dita causa vagarian y los lloguers y preus de les altres coses justs y acostumats."²⁵ Novament, el problema va ser el proveïment dels bous exigits: inicialment eren vuit parells, que amb les gestions oportunes van quedar reduïts finalment a dos parells.²⁶

Aquell any sabem que es van extreure del bosc de Sant Joan de l'Erm "39 piezas para galeras reales, capitanas y ordinarias", i l'any següent, el superintendent Antonio de Alzate, en la seva inspecció al Vescomtat, indicava que "había tanta cantidad de árboles y entenas que en doscientos años no se acabarían, aunque se sacasen cada año para muchas galeras". El governador Felip de Queralt informava que el 1588 havia fet tallar "once juegos de árboles y entenas para galeras reales y sutiles en el dicho vizcondado en el bosque que se dice de Sant Joan de l'Erm, de los cuales cuatro juegos se llevaron a Barcelona. Los restantes siete quedan en la orilla del río Segre, los cuales reciben gran detrimento por no haberse llevado adonde estuviesen debajo cubierta conservados".²⁷

Quatre anys més tard, el 1592, novament s'estava explotant aquest indret. El mes de febrer, a Puigcerdà se signava una capitulació entre els Cònsols de la vila i un particular, Joan Anglès, de Gorguja, per anar-hi amb dos parells de bous:

"Capitulació feta y fermada entre los magnífichs senyors cònsuls de la vila de Puigcerdà y Joan Anglés de Gorguja de part altra.

Primo, és tractat y concordat entre dites parts que per a complir los dits magnífichs cònsuls en donar dos parells de bous a Sant Joan del Herm per a tràurer los abres que sa magestat a menester, que lo dit Joan Anglés promet anar en dit bosch ab un parell de bous seus y altre parell de la present vila, estimats en trenta ducats, los quals trenta ducats haje de restituir a la present vila dins dos mesos après serà tornat de la fàbrica de tirar dita fusta, los quals pren a sos arrischs y perills dit Anglés.

Ítem, és pactat y concordat entre ditas parts que lo dit Anglés promet estar y tirar de dita fusta en dit bosch lo temps sa magestat o sos oficials lo'i hauran menester, ell y altre bover ab dos parells de bous.

Ítem, és pactat que dits magnífichs senyors de cònsuls li donan y cessionan tot lo que sa magestad acostume de donar a dits bovers y bous per quiscun dia, y de altra part li prometen donar quatra reals de esmena quiscun dia de béns de la universitat, y acàs lo rey no pagàs, los senyors cònsuls lo'i an de fer bo.

Ítem, és pactat que lo dit Anglés promet atèndrer les coses demunt dites sens dilació, etcètera (...). Die XXII mensis februarii MDLXXXII."²⁸

El mes d'agost d'aquell any, el governador del Vescomtat demanava vuit parells de bous

als Cònsols de Puigcerdà,²⁹ i unes setmanes més tard en demanava tres més als de la Seu d'Urgell, "per a tirar la fusta de les galeres de sa Magestat del bosch de Sant Joan de l'Erm, per la carratera fins al riu de Segre".³⁰ A la Seu es va demanar que s'aportés el nombre mínim imprescindible, mentre que a Puigcerdà, després de diverses deliberacions, finalment es va fixar la quantitat en sis parells de bous.³¹ A principis de desembre de 1592 retornava a Puigcerdà "Guillem Duran, [que] és vengut del tirar de la fusta de la carretera de Sanct Juan de l'Herm". Els Cònsols van acordar pagar-li el preu convingut en la capitulació que havien fet per a aquesta finalitat.³²

Com veiem, aquest tema generava conflictes constants. Al tombant de segle, les Corts de l'any 1599 van determinar que "no puyan ser preses carretes, ni animals alguns de pagessos, ni de altres persones de ses cases a obs de tragar fustes, o altres coses per la fàbrica de les galeres de sa Magestat, y fortalezas, sino tant solament de aquelles que tindran carros a lloguer, y acostuman de carretejar per altres, y no trobant-se carros a lloguer, y havent-se de pendre en defecte d'ells, dels pagesos, y altres, no se'ls puyan pèndrer carros, bous, mules, atzembles, ni mossos de aquells los mesos de juny, juliol, y agost, ni de setembre, fins a mig desembre, ni puyan ésser compellits los provincials en carretejar, ni altres coses sens pagar-los primer lo just preu que en lo temps treballaran correrà, llevats tots abusos".³³

Aquell mateix 1599, novament, s'havia ordenat "que se cortasen en estos bosques los árboles necesarios para hacer catorce juegos de árboles (mástiles) y antenas para las ocho galeras que se estaban fabricando en las atarazanas, cuyo coste sería de dos mil ducados". En el mateix moment s'indicava que en tot aquell bosc, "comenzando desde Santa Creu hasta el término de Vilamur y término de Rialp que confluenta con el río Noguera hasta la canal del río Madriu y sube a la Cobertorada (...) hay gran fama de abetos para árboles y entenas para galeras y por ser el número tan grande no se puede decir la cantidad. Y de la calidad de los dichos árboles y del agro de la madera, tienen entendido de personas de experiencia que son de toda perfección". Aquella inspecció també indicava la presència de noguers a les valls de Castellbò i de Pallerols, dels que "ahora se hallan derribados y descuadrados cincuenta piezas que valen más de mil ducados", i encara, dins del Vescomtat, als termes de Coll de Nargó, de la vall de Cabó i de "Sentís" (Senyús?), hi havia "bosques grandes de mucha cantidad de árboles de pinos de los cuales se proveen de madera para toda suerte de edificios toda la llana de Urgel hasta Tortosa".³⁴ D'aquell moment disposem d'un assentament comptable de la Seu d'Urgell, l'any 1601, on s'especifica el pagament "a Francesc Veyo, serrador, per "anar a la caratera de sa Magestat".³⁵

I després?

En l'estat actual de la recerca, no sabem si durant els anys immediatament posteriors es va continuar explotant aquest bosc per a la construcció naval. L'any 1626 els Cònsols i el Veguer de la Seu rebien una carta del Virrei informant "de que sa magestat feia carretejar les fustes que aporten en la mar, dels boschs de Catalunya, per fer y fabricar les galeres que fa en la atarraçana de Barcelona", i que per aquest motiu la ciutat havia de realitzar un

pagament de set lliures i deu sous per l'any en curs, i un altre del mateix import per l'any anterior, petició que inicialment no es va acceptar.³⁶ En tot cas, l'any 1680 s'informava que els boscos del Vescomtat necessitaven guardes, ja que "muchos particulares sacan del mucha madera para su uso propio" i s'hi feia molta pega, quitrà i trementina.³⁷

L'extracció de fusta amb carros per portar-la fins a la vora del riu es va mantenir temps més endavant. L'any 1705, la fusta tallada a Sant Joan de l'Erm es va portar fins al riu d'Adrall, qui sap si aprofitant aquella antiga carretera del segle XVI, per a construir uns raïls amb els quals es va baixar l'artilleria del castell de Castellciutat fins a Ponts.³⁸ Més endavant, es va construir un camí per portar la fusta de la Vansa fins al Segre, vora Organyà. D'aquest camí se'n conserven unes conegudes roderes al grau de Clarià,³⁹ i disposem d'una breu descripció inèdita sobre el seu ús, escrita durant la segona meitat del segle XVIII: "Carretera que viene desde Labanza a Orgañà. Este camino es practicable para carros desde Labanza y se habrió de intento para la más fácil condusión de maderas que se cortan para el Real Servicio".⁴⁰ Tornant a Sant Joan de l'Erm, quan el 1789 hi va estar Francisco de Zamora va escriure que "en estas zercanías se han hecho corte de cuenta de la Real Hacienda, abriendo para la saca carreteras y haciendo un puente de madera sobre el río de Romadriu, de mucho coste, y en el día no solo no siguen, sino que han dejado podrirse muchas piezas que ya estaban labradas, de modo que entre todas las causas dichas de lástima ver la madera que hay perdida. Las conducciones se hazen por el río Noguera". Igualment, en marxar del santuari, escriu que "salimos de San Juan de l'Erm para hir a Sort tomando el camino que se formó para sacar la madera de estos bosques hasta el río Noguera, la que es lástima quede abandonada luego que se acaba de hazer la extracción, pues después de tanto como cuestan para abrirse de nuevo si se recomponían podrían ser muy útiles para el pueblo".⁴¹

El mateix Zamora, però, parla de la disminució del bosc de Sant Joan de l'Erm, a causa de "los rompimientos de tierras, a las quemas que para estos se hazen, a las picardías de los pastores que incendian los bosques y a los carboneros sin orden ni regla para las herrerías de Alins, Llevorcí y Nohves, y a las carboneras que hazen los franceses para las herrerías de su reyno que lindan con el nuestro (...). También ocasionan mucho daño las niebes y

Restes del Santuari de Sant Joan de l'Erm. Foto: Lluís Obiols i Perearnau

vientos que sobrevienen, pues con el peso de aquella y friolencia de este se derrocan los árboles”.⁴² Efectivament, un segle més tard, el 1882, va passar per aquest entorn mossèn Cinto Verdaguer. En la seva baixada al dret des del cap de la serra fins a Sant Joan, explica que “tot aquell vessant inmens fa 25 anys estava cobert d’abets, com un cap jove de cabells, que abrigàvan la montanya; era l’abetar més gran de Catalunya per sa estensió y-l més notable per la altura y groixudària de sos abets descomunals, anomenats en tota nostra montanya, gayrebé com en la Palestina los cedres del Líbano. Donchs una torbera, com diuen allà, o un terbolí infernal que hi passà de deu a onse hores de la nit, ne trencà la gran part, los arrancà, transportant-los ab son gran pa d’arrels a llargues distàncies, llansant-los a dreta y a esquerra, torsuts, malmesos y aixonats. Mes avall los abets éran més alts y espessos, y, no podent-los la ventada arrancar tots, los trencava arran de terra o un tros amunt y-ls llansava còrrechs avall a feixos, com si fossen camas de blat de moro. Cabussats, y confoses les branques de l’un ab les arrels de l’altre, jauen per aquells rostos a milers, com cadabres de gegants insepults, que’ls foch[s] dels pastors a l’estiu y la humitat que-ls fa pudrir a l’ivern no poden fer desaparèixer de la terra”. Verdaguer pronostica la desaparició d’aquell bosc, ja que tothom hi tallava arbres però ningú n’hi plantava, i les cabres s’encarregaven d’escapçar els que hi naixien espontàniament.⁴³

No obstant això, la continuació de l’excursió des de Sant Joan de l’Erm per l’obaga fins al riu de Santa Magdalena li va causar una impressió ben diferent: “Lo camí és penós, però magnífich; l’abetar y pinada de Sant Joan s’hi estén per cada banda de riu, en cada fondalada, desplegant paisatges y vistes dignes del llapis de Doré. Allí ningú talla-ls arbres: quan se cànsan de viure, s’ajauen als peus dels altres; si cauen sobre-l riu, fan de passera a las bacas o als mateixos llops que s’escauen de passar-hi; si cauen sobre-ls viarany, los tàpan, obligant al pastor o viatger a fer una llarga marrada”.⁴⁴ Aquesta fama gairebé llegendària dels boscos de Sant Joan de l’Erm arriba encara al segle xx, quan és ben significatiu que es publiquin postals sobre el bosc i els arbres d’aquest indret, a part de les vistes –molt més previsibles– del cèlebre santuari homònim.⁴⁵ La seva inclusió dins del Parc Natural de l’Alt Pirineu, declarat l’any 2003, ha de garantir la preservació dels valors naturals del bosc de Sant Joan de l’Erm que, com hem vist, són coneguts –i explotats– des de fa segles.

Conclusions

L’explotació de fusta al Pirineu i el seu trasllat amb rais aprofitant la força de l’aigua és un tema conegut i estudiat especialment a partir de les fonts orals. Les festes que reivindiquen aquest ofici a la Pobla de Segur i a Coll de Nargó han contribuït a la seva difusió i valorització. En tot cas, però, la recerca en documentació històrica encara pot aportar noves dades i noves cronologies sobre aquesta activitat, i és imprescindible potenciar-la per a un millor coneixement de la importància històrica del tema.

De la mateixa manera, hem vist com l’explotació forestal en aquests indrets per a la construcció de vaixells és un aspecte íntimament relacionat amb l’activitat raiera, conegut especialment pel que fa al segle XVIII. En tot cas, en aquest text aportem dades sobre un episodi molt menys treballat però ben similar, al segle XVI.

Creiem que el treball, sense més pretensions que aportar noves informacions sobre aquesta temàtica, és una bona mostra del potencial que té per a la recerca el creuament de dades procedents de fonts d'informació diferents, un aspecte comunament acceptat però que encara és massa poc freqüent. En la mateixa línia, destaquem la importància fonamental dels arxius locals, sovint poc explotats però amb una gran riquesa d'informació, per poder aportar precisions i matisos que difícilment podríem trobar en altres fonts d'informació. Finalment, volem reivindicar la necessitat de fer recerca per al coneixement del nostre entorn. En aquest cas, Sant Joan de l'Erm, el simbolisme religiós i cultural de l'antic santuari i la potenciació dels seus atractius naturals potser ha eclipsat la importància industrial i econòmica d'aquest bosc, una realitat molt present fins ben avançat el segle XX però que el progressiu abandonament de l'explotació forestal ha anat convertint en un record cada cop més feble i llunyà.

Notes

- 1- INIESTA, Montserrat; VILLARÓ, Albert; FEIXA, Carles: *El temps dels rais a la ribera del Segre. Entre bosc i lo riu hi passava la vida*. Tremp: Garsineu, 1997. FUMANAL I PAGÉS, Miquel Àngel; GALIMANY BUSTOS, Ester; LÓPEZ PRAT, Mònica: "El rètol de Figols... o la marina de Carles III al cor del Pirineu". *Tribuna d'Arqueologia*, 2006, p. 255-271. QUILÉZ I MATA, Julio: "Recurso natural de l'Alt Urgell per a la reconstrucció de la "Real Armada" al segle XVIII". *Els Pirineus Marítics. 16es Trobades Culturals Pirinenques*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2020, p. 281-291.
- 2- Durant la dècada de 1530, per exemple, la fusta de pi i avet necessària per a la construcció de galeres es va transportar des del Pirineu fins a les drassanes de Barcelona pels rius Cinca i Ebre. CASALS, Àngel: *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'Impero de Carles V (1516-1543)*. Granollers: editorial Granollers, 2000, p. 305-306.
- 3- En el cas de Puigcerdà, aquesta informació va ser molt breument citada, però amb dates i identificacions geogràfiques errònies, a GALCERAN, Salvador: "La baronia de Saltgüel (VII). Aclariment sobre algunes ordinacions antigues". *Rufaca. Publicació d'"Amics de Cerdanya"*, núm. 38 (1 d'abril de 1981), p. 22.
- 4- A l'article utilitzem les següents abreviatures: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), ACAU (Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell), ACCE (Arxiu Comarcal de la Cerdanya), ACU (Arxiu Capitular d'Urgell), AMB (Arxiu Municipal de Bellver de Cerdanya).
- 5- L'any 1601 Pere Gil escrivia que "En especial per lo Riu Segre se bayxa grandissima quantitat de fusta a Balaguer i Leyda per utilitat de aquelles ciutats y vilas circumveynas. Tambe per lo Ebro bayxa a Tortosa y al mar. Y de aquella fusta de melis se aporta à Barcelona y altras parts de Cathaluña; à Valencia y altras parts de Espanya". IGLÉSIES, Josep: *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 2002, p. 228.
- 6- Sobre aquest tema, vegeu OBIOLS PEREARNAU, Lluís: "Castellbò, 1528-1548. El complex procés d'incorporació del Vescomtat a la Corona Reial". *Interpontos*, III (2014), p. 203-251.
- 7- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, llibre de consells de 1431 a 1509, fol. 448.
- 8- ACU, contractes, caps 34, contracte sense data.
- 9- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1572 a 1577, fol. 199-199v.
- 10- Vegeu-ho a OBIOLS PEREARNAU, Lluís: "La Vila i la Terra. Tensions i conflictes entre Puigcerdà i la Cerdanya durant el segle XVI". *Era, revista cerdana de recerca*, 3 (2019), p. 279-289.
- 11- Podem garantir que es tracta d'aquest punt perquè l'algutzir reial que va fer la petició als Còsols especificava que "ab orde y manament de sa excel·lència só vingut assí a la vila de Vinça". ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1561 a 1566, full solt entre els folis 218 i 219 (número de digitalització 452).
- 12- AMB, document 77. Sobre els diferents tipus de jous, col·locats al cap (lligats a les banyes) o al coll dels bous, vegeu l'entrada *jou* al Diccionari Català-Valencià-Balear d'Alcover i Moll.
- 13- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1572 a 1577, fol. 251.
- 14- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1572 a 1577, fol. 252-253.
- 15- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1572 a 1577, fol 259.
- 16- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, llibre de consells de 1513 a 1578, fol. 706v.

- 17- PÉREZ LATRE, Miquel: *Diputació i Monarquia. El poder polític a Catalunya, 1563-1599*. Tesi doctoral dirigida per Eva Serra i Puig. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001, p. 316-317.
- 18- ACU, processos, segle XVI, ui 262 (any 1577).
- 19- ACU, processos, segle XVI, ui 279 (any 1591).
- 20- CARRIÓ ARUMÍ, Joan: *Catalunya en l'estructura militar de la monarquia hispànica (1556-1640). Tres aspectes: les fortificacions, els soldats i els allotjaments*. Tesi doctoral dirigida per Jaume Dantí i Riú. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2008, p. 126.
- 21- ACA, Consell d'Aragó, lligall 254, núm. 93. Pere Lluís Galceran de Borja, maestre de Montesa, va ser Virrei de Catalunya entre l'octubre de 1590 i el març de 1592.
- 22- PÉREZ LATRE, Miquel: *Diputació i Monarquia...*, p. 316-317.
- 23- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, cartes de Virreis, 18 de juliol de 1583.
- 24- ACA, Reial Cancelleria, Registres, 4754, fol. 301v-302v.
- 25- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, cartes de Virreis, 14 de març de 1588.
- 26- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, llibre de consells de 1579 a 1616, fol. 200v-203.
- 27- AGUILERA LÓPEZ, A. Jorge; CHAMORRO ESTEBAN, Alfredo: *Las Reales Atarazanas de Barcelona en la edad moderna. La gran fábrica de galeras de la Monarquía Hispánica (siglos XVI-XVIII)*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, p. 254-255.
- 28- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, Llibre de Concòrdies (1541-1777), 22 de febrer de 1592.
- 29- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1592 a 1596, fol. 45v-46.
- 30- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, llibre de consells de 1579 a 1616, fol. 343.
- 31- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1592 a 1596, fol. 50-52v.
- 32- ACCE, Ajuntament de Puigcerdà, registre de consells de 1592 a 1596, fol. 82v-83.
- 33- *Constitucions i altres drets de Catalunya*. Facsim., Barcelona: Pau Martí i Joseph Llopis estampers, 1704, [Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1995], p. 305-306.
- 34- AGUILERA LÓPEZ, A. Jorge; CHAMORRO ESTEBAN, Alfredo: *Las Reales Atarazanas de Barcelona...*, p. 275.
- 35- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, llibre racional de 1598 a 1653, fol. 73.
- 36- ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, llibre de consells de 1617 a 1657, fol. 117v. Deduïm que pertany a aquest moment el "Memorial del que les universitats devall scrites de la col·lecta de Urgell y quiscuna d'ellas han de pagar y contribuir en lo compartiment se ha fet per la exempció de la obligació que tenian de carretejar las fustas a obs de les galeres se fabrican per sa magestat en les atarazanas del General en la present ciutat de Barcelona", document sense data però en el qual consta el repartiment de despeses per diferents poblacions, entre les quals hi figura precisament la Seu d'Urgell amb una quantitat de set lliures i deu sous. Vegeu-ho a ACAU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, *Liber Diversorum* 4, fol. 35.
- 37- AGUILERA LÓPEZ, A. Jorge; CHAMORRO ESTEBAN, Alfredo: *Las Reales Atarazanas de Barcelona...*, p. 275. Vegeu algunes breus referències històriques sobre la producció de pega i trementina a OBIOLS i PEREARNAU, Lluís: "Uns trementinaires de Tuixent a l'Empordà el 1832", *Els Pirineus marítims. 16es Trobades Culturals Pirinenques*. Andorra: Societat Andorrana de Ciències, 2020, p. 181-190.
- 38- OBIOLS PEREARNAU, Lluís: "Raiers i canons l'any 1705". *Lo Banyut. Revista pirinenca de resistència feta a Trespunts Avall (Alt Urgell)*, núm. 28 (primavera-estiu 2014), p. 13-16.
- 39- Vegeu-ne algunes referències sobre el record oral de la seva utilitat per "el transport de llenya que baixava des del Port del Comte fins a Escales, on els troncs es llançaven al Segre i eren arrossegats per l'aigua", a TERRÉ I VILA, Mercè; ROCA I MARTÍ, Ventura: "Camí de Clarià". *Catalunya romànica*, volum VI. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 212.
- 40- Servicio Geográfico del Ejército, Lleida, 488.
- 41- Biblioteca Nacional de España, ms. 18409, fol. 139v, 140v.
- 42- Íbidem, fol. 139v.
- 43- VERDAGUER, Jacint: *Excursions i viatges. Volum II*. Edició a cura de Narcís Garolera. Barcelona: Barcino, 1991, p. 12-14. Vegeu la primera versió manuscrita del text a VERDAGUER, Jacint: *Excursions i viatges. Volum III*. Edició a cura de Narcís Garolera. Barcelona: Barcino, 1992, p. 120-121.
- 44- VERDAGUER, Jacint: *Excursions i viatges. Volum II...*, p. 16. Vegeu la versió manuscrita a VERDAGUER, Jacint: *Excursions i viatges. Volum III...*, p. 122.
- 45- Vegeu, entre altres, les postals d'Antoni Bartumeus sobre Sant Joan de l'Erm a TARRÉS PUJOL, Jaume: "Les postals de Sant Joan de l'Erm del dr. Antoni Bartumeus Casanovas". *Revista Cartòfila*, núm. 36 (abril 2014).